

PŘÍSPĚVEK SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉHO VÝCVIKU KE KULTIVACI OSOBNOSTI BUDOUCÍHO UČITELE A SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

VÁCLAV HOLEČEK, BOŽENA JIŘINCOVÁ

„Vytváření podmínek k tomu, aby co nejvíce lidí mohlo, chtělo a umělo maximálně rozvíjet své schopnosti je klíčem ke vzdělanosti a informační společnosti třetího tisíciletí.“ *Programové prohlášení vlády České republiky, Praha, srpen 1998.*

Ve výčtu funkcí a poslání vzdělávací soustavy ve svobodné a pluralitní demokratické společnosti má důležité místo rozvoj osobnosti, který zahrnuje kultivaci a podporu seberealizace každého jedince a co největší rozvinutí a uplatnění jeho potenciálu. Nezbytným cílem vzdělávání je naučit žáka vědomí vlastní důstojnosti a jedinečných hodnot vlastní osobnosti, respektu k právům a svobodám ostatních, schopnosti uplatňovat svá práva a současně plnit své povinnosti svobodného občana demokratické společnosti. To předpokládá proměnu tradiční školy zejména z hlediska klimatu a prostředí, se zvýšeným důrazem na výchovnou funkci a rozvíjení sociálních vztahů, na interpersonální vztahy založené na partnerství a vzájemném respektu, na znalostech a dovednostech v oblasti komunikace. Zatím však dominuje v naprosté většině našich škol důraz na osvojování vědomostí, které je často vlastním cílem vzdělávání.

Předpokládané změny v oblasti vzdělávání musí realizovat četné subjekty. Výraznou roli však stále bude sehrávat osobnost učitele. Katedra psychologie Pedagogické fakulty ZČU s předstihem reagovala na nastupující trendy v oblasti vzdělávání a zařadila do učebních plánů všech typů studia předmět „Sociálně psychologický výcvik“ /dále jen SPV/. V průběhu posledních tří let prochází tento předmět stále kvalitativními proměnami, které reagují především na zpětnou vazbu získávanou průběžně od studentů. V současné době probíhá osobnostní a sociální rozvoj studentů ve formě dvouhodinových seminářů a vícehodinových bloků /týdenní semestrální dotace 0/2/. Pro příští školní rok jsme experimentálně zařadili třídní soustředění / 0/26 /, které proběhne internátní formou ve výukovém středisku ZČU na zámku Nečtiny. Tohoto soustředění se zúčastní skupiny studentů oborového studia učitelství psychologie pro střední školy. Výuka předmětu navazuje na absolvované studium základních teoretických disciplín z oblasti psychologie.

Při tvorbě obsahového zaměření SPV jsme vycházeli z myšlenky, že stále stoupající nároky na člověka v současné společnosti se v psychické oblasti

soustřeďují do oblasti adaptability. První fází tohoto procesu je dobrá percepce a orientace v prostředí. Základním předpokladem je oproštění se od zažitých způsobů vnímání a interpretace skutečnosti, opuštění zažitých způsobů reagování. Každý člověk tráví značnou část svého života v mnohých společenských skupinách, v nichž zaujímá různé pozice, sám je ovlivňuje a je jimi ovlivňován. Spokojenost se členstvím ve skupině má psychologické a mentálně hygienické aspekty.

Jedním z předpokladů toho, aby člověk byl ve svém osobním i profesním životě úspěšný, aby dovedl přizpůsobit svůj životní styl podmínkám, ve kterých žije, je dobrá znalost sebe sama, porozumění svým schopnostem, zájmům, potřebám a hodnotám včetně mnoha dalších okolností, které ovlivnily a ovlivňují jeho život. Pojetí SPV akcentuje osobnosti a sociální složku rozvoje studenta. Při výcviku jde o tzv. zážitkové učení, v němž má významné místo vlastní prožitek. Simulace reálných sociálních vztahů v bezpečném prostředí výcvikové skupiny umožňuje uvolnění zábrán a bloků stávajících potenciálů osobnosti, přispívá k jistějšímu odhadu sebe sama i k reálnějšímu odhadu druhých lidí. Zároveň dochází ke zlepšování dovednosti regulovat dynamiku svých sociálních vztahů.

Předpokladem úspěšného zásahu jakékoli intervenční techniky je ochota člověka experimentovat se svým chováním. Vzhledem k povinné účasti studentů ve výcviku a omezeným časovým možnostem jsme museli předpokládat u části studentů obavy nebo dokonce odpor k uvedené formě výuky. Proto jsme museli zejména zpočátku postupovat velmi obezřetně. Studentům jsme nabídli výcvik spíše jako „ochutnávku“, jako seznámení s možnostmi, které taková forma práce nabízí. V závěru výcvikových kursů jsme byli překvapeni téměř stoprocentním pozitivním ohlasem ze strany studentů, který vyústil v požadavek větší hodinové dotace se zařazením bloků SPV do každého ročníku studia. Podle mínění studentů by tak mohla být daleko účinněji formována jejich „lidská dimenze“.

V úvodu vlastního SPV byli studenti seznámeni s pojmem a historií SPV, s dostupnou literaturou a s možnostmi, které účast ve výcvikové skupině a aktivní zapojení do její práce nabízí. Zároveň jim byla sdělena základní a nezbytná pravidla práce ve výcvikové skupině. Vlastní výcvik byl zahájen jednoduchými technikami, jejichž cílem bylo především snížit napětí, se kterým většina studentů přicházela, prolomit vzájemné bariéry a navodit příjemnou atmosféru. Další používané techniky od jednoduchých cvičení až po složitější sociálně psychologické hry měly splnit další vytyčené cíle: dozvědět se něco o sobě, uvědomit si subjektivitu ve vnímání, naučit se analyzovat vlastní citové stavy a projevy, uvědomit si vliv citů na své postoje a chování, naučit se city verbalizovat, uvědomit si obtíže při předávání informací, uvědomit si míru své schopnosti účinně komunikovat, aktivně naslouchat, spolupracovat s druhými atd.

V průběhu celého výcviku jsme se snažili, aby forma následovala vždy až za obsahem. To samozřejmě kladlo značné nároky na přípravu vedoucího výcviku. Bylo nutné mít připravenou zásobu rozmanitých cvičení a her a jednotlivé techniky zařazovat tvořivě podle vývoje situace ve skupině. Potvrdila se hypotéza o nutnosti rozsáhlé teoretické přípravy, dlouholeté praxe a osobní erudice trenéra výcviku. Další momenty, které tuto vybavenost vyžadovaly, následovaly vždy po jednotlivých technikách nebo jejich blocích, kdy byl prováděn rozbor a reflexe zážitků účastníků. Zejména zde jsou nutné citlivé reakce vedoucího výcviku.

Předpokladem udělení zápočtu bylo aktivní absolvování celého výcviku a zpracování písemné zpětné vazby, osobní reflexe výcviku. Dalším úkolem bylo vytvoření koláže na téma „Projekt mého já /moje životní cesta/“. Tento druhý úkol zabral studentům několik hodin volného času, velmi je zaujal a jejich výtvary, často velmi pracné, donutily většinu studentů k dalšímu hlubšímu zamyšlení nad sebou. Písemné vyjádření předkládali studenti osobně při udělování zápočtu a proto měli možnost papír se subjektivní výpovědí odevzdat nepodepsaný. Této možnosti nevyužili, i když často jejich výpovědi měly velmi intimní ráz. To bylo pro vedoucí výcviku velmi pozitivním zjištěním. Jednotliví studenti se zabývali podrobněji hodnocením rozmanitých částí výcviku podle toho, co je nejvíce oslovilo. Přesto se dají vysledovat některé společné názory, které uvádíme v následujících odstavcích.

Velmi pozitivně bylo studenty hodnoceno zařazení této formy výuky do učebního plánu jako praktická protiváha k většině teoreticky pojatých předmětů. Překvapivě mnoho studentů přicházelo na první setkání s obavami, se strachem nebo dokonce s odporem. Jedinou motivací k účasti bylo pro část studentů potřebné získání zápočtu. Veškeré zábrany však zmizely prakticky u všech po absolvování prvního bloku výcviku. V závěru řada studentů vyjádřila uspokojení z průběhu výcviku a radost nad tím, že se ho mohla zúčastnit. Mnozí studenti vyjadřovali i své osobní poděkování vyučujícím za citlivé vedení výcviku.

Všichni absolventi výcviku se přimlouvají za zařazení větších časových bloků, nejlépe v odpoledních a podvečerních hodinách. To umožňuje navození příjemnější, otevřenější a méně uspěchané atmosféry, větší koncentraci účastníků, prohloubení důvěry nezbytné pro sebeotevření. Pokud výuka probíhala ve speciální učebně katedry psychologie, byla reakce studentů kladná. Méně spokojeni byli v prostředí klasických poslucháren. Většina absolventů výcviku se shoduje, že ideální pro tyto formy výuky je prostředí mimo školu, nejlépe internátní formou.

Uplatnění principu dobrovolnosti a zároveň odpovědné aktivity kladně hodnotili všichni studenti. Žádný z nich se nepokusil častěji využívat možnost nezapojovat se do jednotlivých aktivit. I když někteří přiznávali občasnou nechuť

zapojit se do konkrétního cvičení , z vlastní vůle se rozhodli k účasti, aby mohli lépe prozkoumat své prožitky a motivy.

Mnozí studenti uvedli, že je účast na výcviku donutila zamýšlet se nad řadou věcí, o kterých je předtím ani nenapadlo uvažovat. Uvědomili si, že se jinak dívají i na spolužáky, se kterými sice tři roky sedí v jedné lavici, ale jako o lidech o nich vlastně vědí velice málo. Uvědomili si, co doopravdy znamená respektování druhého člověka, jeho odlišných názorů. Poznali, že rozdíly mezi lidmi a rozmanité vidění světa vůbec nemusí být překážkou spolupráce. Uvědomili si, že mají s druhými daleko více společných problémů, obav i radostí, než si mysleli. Důraz kladli i na to, že se vše odbyvalo formou zdánlivě jednoduchých her a cvičení, v nichž se ale naučili mnohým závažným věcem, které do hloubky oslovily jejich osobnost.

Závěrem vybíráme z téměř dvou set písemných zpráv studentů slova jedné z účastnic výcviku: „Uvědomila jsem si, že psychologie se nedá naučit pouze z učebnic, ale také použitím v praxi. Mnohá cvičení mi přinesla plno zábavy a uvolnění, ale i nápadů k přemýšlení. Uvědomila jsem si věci, o kterých by mne jindy ani nenapadlo uvažovat. Když jsem odcházela z výcviku, cítila jsem vždy větší energii a chuť do života. Zároveň s koncem hodiny však neskončilo moje přemýšlení o problémech, pokračovalo ještě dlouho poté. Nejvíce oceňuji atmosféru hodin - nešlo zde o úspěch a o výkon, šlo zde o nás.“

AUTOŘI – KONTAKT:

PhDr. Václav Holeček,

PhDr. Božena Jiřincová

katedra psychologie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity

Plzeň